

Одержано редакцією 15.01.2015
Прийнято до публікації 22.01.2015

Аннотация. Н. И. Сабат Особенности попечительской деятельности с детьми трудовых мигрантов. *Автором проанализированы особенности организации попечительской деятельности с детьми, родители которых работают за границей; акцентировано внимание на доминирующей роли учителя в процессе оказания помощи детям трудовых мигрантов, важности сотрудничества в этом направлении всех воспитательных учреждений.*

Ключевые слова: *попечительская деятельность, трудовая миграция, дети трудовых мигрантов, учитель.*

Summary. Natalia Sabat. The features of guardian activity with children of labour migrants. *The actuality of the problem of labour migration in modern Ukraine is examined in the article. The features of organization of guardian activity with children whose parents work abroad are analysed (its integrated character, the necessity of realization of guardianship both to a child and his nearest social surroundings and others). The basic constituents are described: the presence of profound knowledge of regularities of psychical development of a child and factors that promote forming its personality; the use of traditional and modern technologies of teaching courses of guardian pedagogy and educator's guardian activity; the emotional-humanistic orientation on a child; the creation of moral-psychological comfort; the forming of culture of relations based on humanism principle, empathetic skills of communication; the adjusting of pedagogical mutual relations with parents or guardians. On the basis of analysis of works of home scientists the basic stages of work with such category of children are exposed, the most optimal forms and methods of work with them are distinguished. Attention is accented on the dominant role of a teacher in the process of giving a help to the children of labour migrants, the importance of collaboration of all educational institutions in this activity.*

Key words: *guardian activity, children of labour migrants, labour migration, a teacher.*

УДК 37.013.42(09)

В. В. Тихолоз

ПРОБЛЕМА САМООСВІТИ У ХХ СТОЛІТТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто роль самоосвіти як одного із засобів соціалізації особистості у соціально-педагогічних поглядах видатних вітчизняних педагогів ХХ століття: Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського. На матеріалі аналізу їх творів визначається внесок педагогів-науковців у теорію і практику самоосвіти.

Ключові слова: *самоосвіта, самовиховання, соціалізація особистості, соціально-педагогічні ідеї, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський.*

Постановка проблеми. Стрижень сучасної освіти – це виховання відповідальної особистості, що здатна до саморозвитку і самовдосконалення, яка самостійно формує, «створює» себе, використовуючи самоосвіту як інструмент самореалізації, самоактуалізації. Від оптимального вирішення проблеми самоосвіти залежить соціальна мобільність і загальна культура особистості, перспективи розвитку суспільства та його соціальних інститутів. У сучасному освітньому середовищі самоосвіта виступає надзвичайно важливим засобом соціалізації особистості, «ресурсом соціальної самоорганізації» (А. Л. Андреев) [1].

Важливою стороною професійної діяльності сучасного фахівця соціальної сфери виступає нині поглиблене самопізнання, самоосвіта, самовиховання, співвіднесення своїх особистісних особливостей з вимогами гуманістичної орієнтації у педагогічній взаємодії. Успішне розв'язання визначеного завдання передбачає ретроспективний аналіз здобутків попередніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники вивчають історичні витоки самоосвіти (Л. Айзенберг, Г. Закіров, Г. Коджаспірова, І. Наумченко та ін.) формування готовності до самовиховання і самоосвіти (А. Громцева, Ю. Бабанський, В. Ільїн, Л. Рувинський, В. Буряк, М. Прокоф'єва та ін.), розкривають значущість самоосвіти в житті суспільства (Г. Зборовський, О. Щукліна, С. Архипова та ін.), виявляють соціокультурні обумовленості технологій, стратегій і моделей самоосвіти (В. Лозовий, О. Бурлука та ін.).

Не дивлячись на вивчення науковцями багатьох аспектів самоосвіти, на наш погляд, залишаються не дослідженими погляди видатних вітчизняних педагогів ХХ ст. на роль самоосвіти як засобу соціалізації особистості, що і стало **метою статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своєму історичному розвитку самоосвіта пройшла шлях від висування окремих ідей до розробки науково обґрунтованих фундаментальних досліджень теорії і практики самоосвітньої діяльності шкільної молоді, спрямованість і проблематика яких у кожний з історичних періодів визначалися конкретними обставинами та узгоджувалися з практичними завданнями, які стояли перед педагогами і організаторами цього процесу [15, с. 9].

У працях Платона, Сократа, М. Монтеня, Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, А. Дістервега, В. Мономаха, К. Туровського, І. Вишенського, К. Ставровецького, Г. Сковороди, М. Пирогова, К. Ушинського, І. Франка, Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, А. Макаренка, Н. Крупської, В. Сухомлинського та ін. звертається увага на формування потреби в самоосвіті, значимості самоосвітньої діяльності в житті людини і суспільства.

На це була спрямована і офіційна політика Наркомосу України. У «Положенні про єдину трудову школу УРСР» (1919 р.), «Декларації про соціальне виховання дітей» (1920 р.), «Пораднику по соціальному вихованню дітей» (1921 р.) та ін. визначався шлях до самоосвіти через участь у наукових гуртках, товариствах, хорах, шкільній кооперації; учительство орієнтувалося на те, що нова школа «не тільки дає знання, але й спрямовує власними зусиллями добувати їх». Відомі педагоги того часу С. Шацький, Н. Крупська, Я. Чепіга, С. Ананьїн та ін. ставили перед школою вимогу озброїти учнів умінням учитися, підготувати до безперервної самоосвіти, а завдання вчителя у цьому зв'язку – «не так дати освіту і виховання, як розвинути здібність до самоосвіти і самовиховання» (П. Блонський).

Покажемо внесок А. Макаренка в теорію і практику самоосвіти. Знання, на його думку, приходять «із навчання, із чудового радянського досвіду, із газети і книги, із кожного нашого дня» [7, с. 365], а не даються «тільки в університеті». Самоосвітня діяльність через гуртки, книгу і газету, підготовку лекцій і рефератів пробуджувала інтерес вихованців до життя, соціально-політичних проблем тогочасного суспільства.

Самоосвіта як важливий чинник соціалізації особистості розпочинається з читання. Уже на початку своєї діяльності в колонії ім. М. Горького, аналізуючи чотирьохмісячний досвід навчально-виховної роботи А. Макаренко вказує на метод самостійного пошуку. Для розробки навчальної теми кожна група одержує 2 – 3 дні на підготовку доповідей. Попередній етап включає студіювання книг, брошур, збір відомостей, які «захоплюють широкі кола колоністів і ще до розробки збуджують інтерес, суперечки...» [5, с. 21]. Цей метод висуває перед педагогом важливі вимоги: «з одного боку, доводиться здійснювати велику підготовчу роботу, майже учитися заново, з другого – необхідно щохвилини піддавати себе критиці не тільки товаришів, але й вихованців, які як доповідачі мають також книги в руках [5, с. 21].

За А. Макаренком, книга і газета, як і навчання, праця, громадська робота, гра є важливими чинниками соціального виховання. Тому педагог рекомендує знайомство з книгою та іншими джерелами соціальної інформації розпочинати у ранньому віці з

читання вголос. Із розвитком дитини необхідно привчати її до самостійного читання, щоб газета стала «необхідним елементом її побуту». Він визначає умови, як формувати в дитини «смак самому посидіти за книгою» [7, с. 112]. Для цього необхідно читати вголос, допомагати в підборі літератури, перевіряти усвідомленість читання та ін.

Педагог розглядав книгу як могутній засіб всебічного розвитку особистості. Для дітей корисні лише ті книги, вважав він, які мають на меті «створення і виховання цілісної людської особистості» [8, с. 158]. Використання книги, зокрема з метою загального розвитку і формування пізнавальних потреб, сприяє вихованню інтересу до наукових знань. Виходячи з цього, педагог радить вихователям керувати читанням і підбором книг, цікавитися, що «вихованець читає, чи читає газети, книги, одержує їх сам в бібліотеці, чи читає випадкові книги, чи цікавиться він окремими темами, чи читає все без розбору» [5, с. 322]. Більше того, вихователь повинен знати і ставлення вихованця до освіти і те, чи розуміє він необхідність власного вдосконалення і користь від нього.

У підготовчих матеріалах до «Педагогічної поеми» А. Макаренка пише про одного з вихованців як прихильника наукової книги і ворога кустарництва. У цьому «головний його критерій у визначенні майбутнього колонії» [6, с. 482]. Тут знайшли відображення погляди передового педагога на шляхи розвитку колективу. Виховну роботу колективу і можливість широкої самоосвіти як своєрідної перспективи А. Макаренка розглядає як шлях подальшого розвитку і згуртування колективу. «Тільки робота цього колективу над собою, - писав він, - тільки школа і книга можуть визначити наш рух уперед» [9, с. 49].

Велика заслуга А. Макаренка в створенні колективу, об'єднаного спільністю інтересів і прагнень, в тому числі і до самоосвіти. Рух уперед, поліпшення виховної роботи, успішності, виробництва, стверджував він, повинні знаходитись у центрі уваги колективу. «З точки зору цього прагнення вперед повинні розглядатися всі питання, як освітні, господарські, виробничі, так і питання дисципліни» [5, с. 276 – 277]. Самоосвітня діяльність ставала природною потребою колоністів. Вихованець Дуденко так писав з цього приводу: «Горьківці ніколи не нудьгували, нас дуже важко було чим-небудь засмутити: посміються, пожартують... – і за книгу сядуть або займуться чим-небудь у клубі» [9, с. 247]. Педагог слідував за тим, щоб вихованців не відривали «від роботи, від книги, від школи» [6, с. 474].

Створюючи колектив односторонців, А. Макаренка навчав педагогів працювати творчо, бути вимогливим до себе, вдосконалювати майстерність. Самоосвіта, на його думку, фактор професійного становлення педагога, адже «... майстром може стати кожен, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати» [7, с. 294]. Його особистий приклад самоосвітньої діяльності впливав на педагогів і вихованців.

Вивчення соціально-педагогічних поглядів і аналіз практичного досвіду А. Макаренка дає можливість сформулювати передумови виховання потреби в самоосвіті: усвідомлення значення самоосвіти як засобу соціалізації особистості, що сприяє формуванню життєвих планів і їх здійсненню з урахуванням суспільних потреб; уключення в систему перспективних ліній самоосвітньої діяльності: залучення до систематичної роботи з книгою і газетою як основними джерелами соціальної інформації, відвідування вистав, музеїв тощо; висока громадянська вимогливість до своїх знань, уміння учитися в інших, здійснювати самоконтроль, самоаналіз результатів самодіяльності; особистий самоосвітній приклад педагога, який впливає на самоосвітню активність вихованців, його здатність педагогічно грамотно керувати самоосвітою; необхідність керуватися в самоосвіті соціально значущими цілями; створення умов у позашкільній і позакласній виховній роботі для задоволення

самоосвітніх інтересів і запитів; змістовне, багате перспективами життя дитячого колективу, що визначає суспільну спрямованість самоосвіти.

На нашу думку, у соціально-педагогічних поглядах А. Макаренка на самоосвіту як соціальну категорію, варто виокремити такі її основні аспекти: соціально-політична самоосвіта, яка забезпечує світоглядну спрямованість особистості; стрижень самоосвіти – формування умінь і навичок самостійної роботи з основними джерелами соціальної інформації; самоосвітня діяльність в праці як спосіб розширення економічних знань і навичок; клубна і гурткова діяльність як стимул і джерело самоосвіти; спрямовуюча роль органів самоврядування в організації самоосвітньої діяльності вихованців; самоосвіта педагога як керівника самоосвітньої діяльності вихованців.

Інший український педагог Г. Ващенко наголошує на тому, як важливо в процесі виховання спонукати дитину до самовиховання і самоосвіти. Дитина активна вже з народження, вона народжується із здібностями до розвитку. Основними духовними факторами розвитку дитини, що сприяють її соціалізації, є самовдосконалення, самовиховання і самоосвіта, які відображають її внутрішній світ, соціальний розвиток, здатність самостійно розвиватися. Адже саме в душі людини закладені рушійні сили її розвитку. Так, ще К.Д. Ушинський зауважував, що «дитячість душі є найглибшою основою істинного самовиховання людини й виховання дітей» [14, с. 286].

Розробляючи виховний ідеал, Г. Ващенко переконливо ілюструє потяг українців до науки, до знань та книжки, до самоосвіти в різні історичні періоди [3, с. 140]. Особливо вражали чужинців широкі самоосвітні запити українських селян, які «буквально розтоплюють газети й читають їх дуже уважно», чого не помічаєш у інших народів [4, с. 128]. Педагог переконаний у необхідності пам'ятати про ідеал справді інтелекгентної людини, до реалізації якого ми прагнемо. Основна риса такого ідеалу – «це любов до правди (істини), або, інакше, любов до знання, до науки» [4, с. 139]. Тут учений-педагог розділяє думку Г. Сковороди: хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним.

Варто наголосити, що виховання в дитини потреби вчитися все життя – це найголовніше завдання, яке виокремлювали видатні педагоги минулого. Так, С. Русова зазначала, що цей шлях самовдосконалення, самоосвіти повинен бути безперервним, і початок його – в дошкільному віці. Перебуваючи в рідному оточенні, дитина готує свій розум до більш складної науки в школі, навчаючись «якомога краще самій набиратися знань власними спостереженнями, увагою й добре направленою думкою» [10, с. 39]. Тому дошкільне виховання ставить на перше місце самостійність у навчанні, волю, творчість у праці, пошану до дитини й відсутність кари. Гуманний підхід вимагає усю справу проводити «обережно, не розбиваючи найціннішого – самостійної думки дитини» [10, с. 40]. Педагог радить прислухатися, що саме лунає, що панує в цій чистій глибині, й усіма засобами задовольняти найкращі змагання, знаходити засоби, щоб потроху зникало усе те, що шкодило б самій дитині та її оточенню. При цьому увага педагога має велике значення, вона «дає дитині можливість стежити за своїм самовихованням...» [10, с. 135].

Цю ідею розділяє і Г. Ващенко, який слушно зауважує: тільки вихователь, який має внутрішній авторитет, що спирається на почуття щирої пошани і навіть любові до дитини, всіма засобами стимулює власну ініціативу вихованця, його творчі поривання. Таким чином, доводить педагог, виховання переходить у самовиховання. Це стосується всіх галузей виховного процесу: виховання розумового, естетичного, морального, релігійного і фізичного. «У процесі навчання учитель подає учням певні знання, допомагає їм оволодіти здобутками науки, разом з тим стимулює їх самостійну працю в напрямку поширення знань і розвитку творчих розумових здібностей. З цією метою він

рекомендує учням певну літературу, підтримує їх інтерес до знань, до самостійних дослідів над природою, підтримує нахили до самостійної творчості в галузі науки чи мистецтва» [2, с. 206]. Отже, здійснюючи самовиховання, людина може самоосвічуватися. Дуже важливо допомогти дитині усвідомити свій потенціал та соціальні можливості, зробивши тим самим своєрідний поштовх до подальшої самореалізації.

На його думку, самостійність є першою сходинкою у формуванні потреби в самоосвіті. У статті «Виховання організованості і дисциплінованості в процесі самостійної праці» він розглядає самодисципліну як розуміння людиною своїх обов'язків і свідоме виконання їх в ім'я певної ідеї. Така свідомість «не може підвестись до високого рівня без праці людини над собою». Опановуючи техніку розумової праці, слід радитись із досвідченими людьми, читати спеціальну літературу, особливу увагу звернути на вибір книги для читання. Щоб виробити доцільні навички роботи над книгою, записуючи прочитане, педагог розробляє певну технологію [2, с. 379-380].

Для розбудови національної освіти нині особливо важлива позиція В. О. Сухомлинського: школа покликана навчити учнів самостійно оволодівати знаннями. «Там, де не виховується любов до знань, освіти, науки, книжки, культури, - немає справжньої школи» [13, с. 426].

Заслуга В.О. Сухомлинського в тому, що він визначив роль, основні принципи, закономірності і методичку самоосвіти. На його думку, самоосвіта – це єдність оволодіння знаннями на уроці і тієї самостійної інтелектуальної праці дома, над книгою, в якій виражається тривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликання. Розглядаючи самоосвіту школярів як необхідну умову повноцінного духовного життя, педагог-дослідник підкреслює діалектичний зв'язок самоосвіти та самовиховання, морального самоутвердження особистості.

І нині залишаються актуальними питання: як стимулювати активну розумову працю людини? Як добитися того, щоб дитина не тільки успішно навчалася в школі, а й протягом усього життя виховувала, утверджувала в собі неугасиме прагнення до самоосвіти? Найголовніший стимул активної розумової праці, безперервного збагачення знаннями, за В. Сухомлинським, – це громадянський обов'язок учня, тому школа повинна «в ч и т и ж и т и», вчити громадянськості.

Виховання прагнення до самоосвіти залежить від «тієї гармонії шкільного виховання, в якій зливаються воедино моральне, розумове, естетичне, емоційне становлення особистості» [12, с. 204]. Отже, виховання інтересу і потреби в самоосвіті є результатом цілеспрямованого виховного впливу педагогічного колективу, у якому «кожен учитель повинен розуміти, що без міцних знань, без багатой розумової культури й різнобічних інтелектуальних інтересів неможливо в наш час підняти людину на високий ступінь моральної гідності» [11, с. 46].

У роботі Павлиської середньої школи поступово склалися важливі психолого-педагогічні умови, які забезпечували ефективність стимулювання школярів до самоосвіти: формування творчого педагогічного колективу однодумців, де особистість кожного учителя, його інтелектуальний рівень – суттєвий самоосвітній стимул для школярів; формування в загальношкільному колективі сприятливої морально-психологічної атмосфери: це і багате інтелектуальне життя вчительського колективу, і обмін духовним багатством в учнівському колективі, і заохочення дитячих інтересів та захоплень; широке використання в навчально-виховному процесі різних методів самостійної праці: самостійне читання, досліди в лабораторії та на навчально-дослідній ділянці, перегляд додаткових джерел, спеціальні уроки самоосвіти, участь у науково-предметних гуртках, завдяки яким «у школі живе культ книжки і дух самоосвіти» [13,

с. 426]; дослідницький характер наукової праці, який передбачає самоосвіту; уміння зацікавити учнів відкриттями великої науки; особиста зацікавленість учителя свом предметом.

Тонким педагогічним інструментом, своєрідним ключем до самоосвіти, на думку видатного педагога, є улюблений предмет. Відправна точка в його пошуку – це діяльність учня, «єдність життя в світі книжок і творчої праці».

Будучи прихильником широкої всебічної самоосвіти, В. Сухомлинський сформулював важливу закономірність: «чим більше прочитав і дізнався підліток не на уроці, незалежно від уроку ..., не для уроку, тим з більшою повагою ставиться він до знань взагалі, до розумової праці, до вчителя, до уроку і до самого себе» [13, с. 411]. На думку І. Сидоренко, наукову цінність має виявлена педагогом закономірність: чим складніше матеріал, тим кращим повинен бути «інтелектуальний фон». І тут як спосіб цього «фону» виступає самоосвітнє читання [11, с. 46].

На нашу думку, багаторічний досвід роботи в школі дозволив В. Сухомлинському збагатити теорію і практику самоосвіти актуальними положеннями: самоосвіта – необхідна умова повноцінного, інтелектуально і духовно багатого життя; самоосвіта – це не механічне поповнення знань, не замкнутість і відірваність від людей, а живі людські взаємовідносини; без самоосвіти неможливе формування розумових здібностей школяра; у процесі самоосвіти формуються інтелектуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці; без самоосвіти, без напруження розумових і вольових сил для пізнання й самопізнання освіта, навчання не можуть стати виховуючими; основою потєби в самоосвіті є інтерес, захоплення; чим більше учень читає, проявляючи інтерес до книжки, до науки, тим легше він оволодіває основами наук, тим менше часу іде в нього на підготовку домашніх завдань; шлях виховання й самовиховання потреби в самоосвіті – «від захоплення гуртковою роботою до книжки, від книжки до своєї галузі наукових знань, від знань до творчої праці» [13, с. 425]; діалектичний зв'язок самоосвіти й самовиховання, зв'язок між уроком і самоосвітою; необхідність педагогічного керівництва самоосвітою школярів; здійснення індивідуального підходу в самоосвіті.

Висновки. Вивчення соціально-педагогічних поглядів видатних українських педагогів переконує майбутніх фахівців соціальної сфери, що здатність до безкінечного самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти є складовою частиною професіоналізму будь-якого фахівця. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у вивченні особливостей реалізації самоосвітніх ідей у практиці українського шкільництва у 20-х – 30-х роках ХХ ст.

Список використаної літератури

1. Андреев А. Л. Общество и образование : социокультурный профиль России / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2002. – № 6. – С. 20 – 29.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. – К., 1999. – 385 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 192 с.
4. Ващенко Г. Твори. Том 4. Праці з педагогіки та психології / Г. Ващенко. – К., 2000. – 416 с.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 368 с.
6. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 3. – 512 с.
7. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
8. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 7. – 320 с.
9. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 8. – 336 с.
10. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

11. Сидоренко І. Погляди В. О. Сухомлинського на самоосвіту вчителя / І. Сидоренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць. – Х., 1999. – № 11. – С. 45-49.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 1. – 654 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 3. – 670 с.
14. Ушинський К. Д. Педагогічні твори М. І. Пирогова / К. Д. Ушинський // Твори : в 6 т. – К., 1954. – Т. 1. – С. 281 – 329.
15. Шапошнікова Л. М. Розвиток ідей про самоосвіту школярів в історії вітчизняної педагогіки (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Шапошнікова. – Житомир, 2007. – 21 с.

Одержано редакцією 06.01.2015
Прийнято до публікації 13.01.2014

Анотація. В. В. Тихолоз. Проблема самообразования в XX веке: исторический аспект. В статье рассматривается роль самообразования как одного из средств социализации личности в социально-педагогических взглядах выдающихся отечественных педагогов XX века Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русовой, В. Сухомлинского. На материале анализа их произведений определяется вклад педагогов-ученых в теорию и практику самообразования.

Ключевые слова: самообразование, самовоспитание, социализация личности, социально-педагогические идеи, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинский.

Summary. Valentina Tiholoz. The problem of self-education in the XX century: historical aspect. Outstanding pedagogues of the XX century A. Makarenko, S. Rusova, G. Vashchenko, V. Sukhomlinsky promoted theoretical and practical concepts of self-education: objectives, principles, methods and forms of self-education; methodology of self-education, centered on self study using a book as the main source of knowledge; formulation of prospects in self-education; self-education as a means of socialization. In the 20's – early 30's A. Makarenko puts into practice the idea of the social character of self-education. Education is impossible when the school and the book are ignored. Therefore the possibility of wide self-education as a kind of prospects opens the way for further development of the whole group. Only self-education of each collective members, living in commune, «only the school and the book can determine our progress». By G. Vashchenko, the child should be encouraged to self-education in the educational process. Key factors of child's spiritual development, which contribute to their socialization, are self-improvement, self-upbringing and self-education, which reflect their inner world. In the 60's of XX century V. Sukhomlinsky supplemented the theory and practice of self-education by actual provisions: self-education is a necessary condition for intellectually and spiritually full life; the student's mental abilities formation is impossible without self-education; the basis of self-education is interest, hobbies, needs for regular updating of knowledge – from the work in hobby groups to the interest in reading books, from books to the specific area of scientific knowledge, from knowledge to creative work.

Keywords: self-education, self-upbringing, personality socialization, socio-pedagogical ideas, A. Makarenko, G. Vashchenko, S. Rusova, V. Sukhomlinsky.

УДК 007:331.522.4

Л. С. Трифаніна

СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз інформаційної культури в контексті людського капіталу в умовах сучасного інформаційного суспільства. Акцентовано увагу на поняттях «людський капітал» та «інформаційна культура». Визначено сутність інформаційної культури. Представлена характеристика людського капіталу.

Ключові слова: знання, інформація, інформаційне суспільство, інформаційна діяльність, інформаційна культура, інтелектуальний потенціал, людський капітал.